

До спеціалізованої вченої ради ДФ 64.055.001
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора економічних наук, професора
Кузьменко Ольги Віталіївни**
на дисертаційну роботу **Вейца Олександра Ігоровича**
**«Формування системи запобігання та протидії легалізації доходів
клієнтів банку»**, виконану для здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 07 «Управління та адміністрування» за спеціальністю
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

1. Актуальність теми дисертаційної роботи. Сьогодні питання протидії легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення набуло глобального характеру. За сучасних умов інтенсивного розвитку та запровадження інноваційних процесів та новітніх технологій у банках з'являються нові загрози, пов'язані з обігом незаконних грошових потоків. Протидіяти відмиванню коштів через використання послуг банку можна за умови випереджаючого розвитку внутрішньобанківських систем фінансового моніторингу. У зв'язку з цим актуальність дослідження питань формування системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку, а також оцінки ризиків у сфері фінансового моніторингу під час проведення банками операцій та надання послуг особливо загострюється в умовах сучасного нестабільного макроекономічного середовища та постійних проявів кризи в банківському секторі.

Недосконалість у сфері внутрішньобанківського фінансового моніторингу, відсутність цілісної системи оцінювання ризиків сприяють зростанню злочинності, шахрайства у фінансових галузях України, збільшенню можливостей відмивання грошей. І тому розробка ефективної системи запобігання та протидії відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом, потребує детального та поглибленого аналізу, подальшого розвитку. Керівництво будь-якого банку постійно прагне покращити роботу своєї установи та найкращим, найефективнішим чином застосувати наявні ресурси. Але єдиним дієвим способом, що може гарантувати ефективність фінансового моніторингу банків, з урахуванням ризик-орієнтованого підходу, є розуміння принципів роботи самої системи, комплексна оцінка її функціонування, що і становить предмет дисертаційної роботи Вейца О. І., і тому підтверджує її своєчасність та актуальність.

2. Зв'язок з теми дисертаційної роботи з науковими планами, програмами, фундаментальними та прикладними дослідженнями. Актуальність результатів дисертації Вейца О. І. підтверджується також безпосереднім зв'язком з науково-дослідною роботою провідних вчених Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (С. 18), зокрема з фундаментальною науко-дослідною роботою за темою «Ризик-орієнтований підхід у забезпеченні протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення» (номер державної реєстрації 0118U000058). У межах цієї роботи пошукувачем виконано такі підрозділи: 1.2. Фактори відмивання коштів та їх врахування при формуванні ризик-орієнтованої системи протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення; 4.3. Формування методичного підходу до оцінювання системи запобігання та протидії відмиванню коштів у банку; 5.4. Ідентифікація ризику залучення банків в процесі відмивання коштів.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій та їхня достовірність.

Наукові положення, висновки та рекомендації, що містяться у дисертації Вейца О. І., мають достатньо високий ступінь обґрунтованості, що зумовлений якісним та глибоким аналізом значного обсягу (220 найменувань, С. 202-229) наукових та статистичних джерел інформації з питань боротьби з легалізацією злочинних доходів, функціонування та розвитку національної системи фінансового моніторингу, протидії відмиванню коштів на рівні окремих суб'єктів первинного фінансового моніторингу, моделювання оцінки ризиків легалізації доходів та вимірювання ефективності застосованих у цій сфері заходів.

Ознайомлення зі змістом роботи дозволяє дійти висновку про те, що мету роботи досягнуто, завдання, які цілком розкривають її зміст, виконано у повному обсязі. Цьому сприяли, зокрема, точність постановки завдань, коректність використання методів для їх виконання, логічна послідовність проведеного дослідження, чіткість викладу матеріалу.

Положення, висновки та рекомендації, сформульовані у роботі Вейца О. І., відзначаються достовірністю і науковою новизною. Достовірність забезпечена адекватним застосуванням широкого спектра методів наукового пошуку: морфологічний та контент-аналіз (С. 29-38, додаток А), структурний аналіз та класифікація (С. 42-57; С. 79-95), сукупність методів статистичного аналізу даних (С. 128-138, додаток Е), таксономічний аналіз (С. 143-152, додаток Ж), шкалювання (С. 153-157) та економіко-математичне моделювання (С. 131-132; 135-138; С. 158).

У сукупності наукові і практичні результати дисертаційної роботи Вейца О. І. доповнюють і розвивають теорію банківської справи з урахуванням сучасних здобутків юридичної науки та практики з питань боротьби з відмиванням коштів.

4. Новизна наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Проведений аналіз змісту роботи та публікацій Вейца О. І. дає підстави стверджувати, що запропоновані розробки мають наукову новизну та засвідчують особистий внесок здобувача у розвиток теоретичних і методичних положень і рекомендацій з питань формування системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку.

У першому розділі дисертації викладено вирішення трьох завдань роботи:

удосконалити понятійний апарат системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку;

обґрунтувати структуру та функціональні складові системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку;

визначити послідовність етапів процесу формування системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку.

Вирішення зазначених завдань відрізняється науковою новизною.

По-перше, дістав подальшого розвитку понятійний апарат запобігання та протидії легалізації доходів (підрозділ 1.1, С. 26-41). Новизна стосується визначення поняття «легалізація доходів клієнтів банку», під яким розуміється процес вчинення фізичною або юридичною особою будь-яких дій із грошима та іншими фінансовими активами, отриманими у результаті незаконної та пов'язаної із нею діяльності, з метою приховування їх походження і перетворення в легальні активи через використання або спробу використання послуг банку. Також у межах цього наукового результату обґрунтовані визначення понять «запобігання легалізації доходів клієнтів банку» та «протидія легалізації доходів клієнтів банку». Перше й друге визначаються як сукупність дій банку, щодо запобігання – це заздалегідь здійснені дії з відвернення вчинення фізичною або юридичною особою будь-яких дій із грошима та іншими фінансовими активами, отриманими у результаті незаконної та пов'язаної із нею діяльності, з метою приховування їх походження і перетворення в легальні активи через використання або спробу використання послуг банку; а щодо протидії – це сукупність дій банку, що безпосередньо перешкоджають відмиванню коштів чи спробі її здійснення через використання послуг банку.

Результат опубліковано у одноосібній статті фахового наукового видання категорії В:

Вейц О. І. Обґрунтування поняття легалізації доходів клієнтів банку. Бізнес Інформ. 2019. № 1. С. 337–342.

Окремі елементи наукової новизни містяться у публікації:

Вейц О. І. Обґрунтування синонімічності понять «системи запобігання та протидії легалізації доходів» та «система фінансового моніторингу». Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика. Матеріали V Ювілейної міжнародної науково-практичної конференції (м. Мукачєво, 5–7 жовтня 2018 р.). Хмельницький, 2018. С. 82–83.

По-друге, удосконалено структуру системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку (підрозділ 1.2, С. 43-57) завдяки об'єднанню функцій запобігання та протидії у два відповідні комплексні функціонально-процесні ядра. Також запропонована структура системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку відрізняється від наявних врахуванням п'яти типів зв'язків між її складовими елементами: «фактор-відгук», «причина-наслідок», «ціле-частина», «система-процес», «договірні взаємовідносини».

Результат опубліковано у двох публікаціях:

одноосібній статті у періодичному науковому виданні Польщі, видання реферується у наукометричній базі даних Index Copernicus – Вейц О. І. Система запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку в Україні: проблеми формування та структуризації. East European Science Journal. 2019. Vol. 10, No 5 (45). P. 13–21;

Lebid O. V., Veits O. I. Foundation of elements of a bank's system for prevention and counteraction of the money laundering. From the Baltic to the Black Sea: the Formation of Modern Economic Area: Conference Proceedings. International Scientific Conference, August 24th, 2018. Riga, Latvia: Baltija Publishing. 2018. P. 109–113.

По-третє, дістала подальшого розвитку послідовність етапів формування системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку (підрозділ 1.3, с. 64-74). Дисертант обґрунтував необхідність додати до стандартного переліку етапів побудови систем етапи планового та позапланового аудиту, етап оцінювання системи. Розвинена послідовність етапів формування системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку дозволяє не тільки сформувати вперше зазначену систему, а й виявляти недоліки, а отже – й здійснювати її подальший розвиток. Такий підхід враховує швидкоплинні зміни фінансових технологій, які не тільки впроваджують самі банки, а й використовують зловмисники під час створення нових схем відмивання коштів.

Результат опубліковано у двох публікаціях:

одноосібній статті у періодичному науковому виданні Польщі, видання реферується у наукометричній базі даних Index Copernicus – Вейц О. І. Система запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку в Україні: проблеми формування та структуризації. East European Science Journal. 2019. Vol. 10, No 5 (45). P. 13–21;

Лебідь О. В., Вейц О. І. Запобігання та протидія легалізації доходів у системі фінансового моніторингу банку. Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця: тези доповідей. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 30–31 травня 2019 р. Харків: ДІСА ПЛЮС, 2019. С. 89–90.

У другому розділі роботи вирішено такі завдання дослідження: узагальнити та структурувати фактори легалізації злочинних доходів, сформулювати комплекс показників їхнього аналізу та інструментарій оцінювання;

проаналізувати фінансову діяльність банків України для виявлення ризику легалізації доходів.

Вирішення зазначених завдань відрізняється науковою новизною:

дістав подальшого розвитку комплекс показників аналізу екзогенних факторів легалізації доходів (підрозділ 2.1, С. 78-95), особливістю якого є об'єднання їх за трьома групами факторів: географічні, у тому числі: економічні, політичні, нормативно-правові; клієнтські у розрізі фізичних осіб та юридичних осіб; операційні (у тому числі в межах легальної та нелегальної економіки). Це дає змогу проаналізувати різні аспекти зовнішнього середовища функціонування банків, моніторити їх за показниками та розробити заходи з адаптації до змін.

Результат опубліковано у одноосібній статті у періодичному науковому виданні Чеської Республіки, видання реферується у наукометричній базі даних Index Copernicus – Вейц О. І. Фактори легалізації злочинних доходів та їх врахування при здійсненні операцій клієнтів банків. Evropský časopis ekonomiky a managementu. 2018. Svazek 4, Vydání 1. С. 53–64.

Удосконалено інструментарій оцінювання внутрішньобанківських факторів легалізації доходів клієнтів банку (підрозділ 2.2, С. 96-117). Здобутком автора є те, що в межах вже існуючої звітності банків з питань фінансового моніторингу здобувач розробив шкали оцінювання усіх можливих відповідей, які містяться у цій звітності, що дає змогу оцінити внутрішнє середовище банку та виявити «вузькі» місця системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів.

Результат опубліковано:

Вейц О. І. Формування інструментарію оцінювання внутрішньобанківських факторів легалізації доходів клієнтів банку. Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 11 травня 2019 р.): у 7 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 3. С. 33–35.

Уперше доведено, що коефіцієнт варіації обсягів щомісячних оборотів готівкових коштів, коштів на вимогу на рахунках суб'єктів господарювання і на рахунках фізичних осіб є індикатором ризику легалізації доходів клієнтами банку (підрозділ 2.3, С. 118-138). Автор використав класифікацію банків на три групи: 1) банки з доведеними випадками участі у відмиванні коштів; 2) банки з виявленими недоліками у роботі фінансового моніторингу; 3) банки, не помічені у відмиванні коштів, та без наявних недоліків роботи внутрішньої системи фінансового моніторингу. Статистичні характеристики зазначених груп банків показали, що коефіцієнт варіації обсягів коштів на рахунках клієнтів значно вищий у

першій групі банків, тобто у банків з наявними і доведеними випадками участі у легалізації доходів клієнтів.

Результат опубліковано:

Lebid O. V., Chmutova I. M., Zuieva O. V., Veits O. I. Risk Assessment of The Bank's Involvement to Legalization of Questionable Income Considering the Influence of FinTech Innovations Implementation. Marketing and Management of Innovations. 2018. Issue 2. P. 232–346. DOI: <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.2-19>.

Вейц О.І. Виявлення ознак використання операцій банків для легалізації сумнівних доходів. Розвиток економіки країни: можливості, проблеми, перспективи. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 15 грудня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 101–103.

У третьому розділі дисертації викладено вирішення двох завдань: сформувані методичне забезпечення оцінювання ризику використання послуг банку для легалізації доходів;

розробити методичний підхід до оцінювання системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку та надати практичні рекомендації з удосконалення діючих у банках систем запобігання та протидії легалізації доходів.

Виконання цих завдань має два пункти наукової новизни:

удосконалено методичне забезпечення оцінювання ризику використання послуг банку для легалізації доходів (підрозділ 3.1, С. 143-158), яке ґрунтується на результаті уперше і використовує темпи приросту на рахунках клієнтів у якості часткових ознак ризику легалізації (С. 145-147). Окрім цих ознак також враховано: наявність досвіду відмивання коштів, кількість і обсяги штрафів за виявлені НБУ порушення у сфері управління ризиками з фінансового моніторингу. Кінцевим результатом застосування розробленого методичного забезпечення є інтегральний показник рівня ризику, який вимірюється від 0 до 1, що відповідно і показує ризик легалізації доходів клієнтами через той чи інший банк.

Результат опубліковано у статті категорії А, у фаховому вітчизняному виданні, що реферується у міжнародній наукометричній базі даних Web of Science:

Lebid O. V., Chmutova I. M., Zuieva O. V., Veits O. I. Risk Assessment of The Bank's Involvement to Legalization of Questionable Income Considering the Influence of FinTech Innovations Implementation. Marketing and Management of Innovations. 2018. Issue 2. P. 232–346. DOI: <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.2-19>;

удосконалений методичний підхід до оцінювання системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку (підрозділ 3.2, С. 159-177), який у порівнянні з наявними розробками передбачає врахування проранжованих в порядку зменшення значимості складових системи, у тому числі: порядок здійснення ідентифікації та вивчення клієнта;

моніторинг та звітування про фінансові операції; управління ризиками легалізації доходів; компетентність персоналу з питань фінансового моніторингу; збереження документів та інформації; внутрішній контроль, внутрішній та зовнішній аудити; комплаєнс; управління інформаційними системами; корпоративне управління та роль органів управління банку. Підхід також пропонує інструментарій для інтегрального оцінювання як кожної складової окремо (щоб порівняти їх між собою), так і системи в цілому (щоб порівняти динаміку розвитку системи).

Результат опубліковано у статті категорії А, у фаховому вітчизняному виданні, що реферується у міжнародній наукометричній базі даних Web of Science:

Пономаренко В. С., Колодізев О. М., Лебідь О. В., Вейц О. І. Оцінювання системи запобігання та протидії легалізації сумнівних доходів клієнтів банку. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2018. Vol. 3, № 26. С. 17–28. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v3i26.143845>.

Отримані Вейцем О. І. наукові результати мають наукову новизну, є достатньо обґрунтованими та широко представлені науковій спільноті у публікаціях та під час участі у міжнародних науково-практичних конференціях.

5. Теоретична цінність і практична значущість наукових результатів.

Теоретична цінність розробок дисертанта полягає у тому, що вони збагачують фінансову науку у частині банківської справи та у частині подальшого розвитку положень щодо протидії та запобігання відмиванню коштів через використання послуг банку. Теоретично значимими є такі наукові результати: удосконалений понятійний апарат системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку; обґрунтована структура та функціональні складові системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку; розвинена послідовність етапів процесу формування системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку; узагальнені та структуровані фактори легалізації злочинних доходів; сформований комплекс показників їхнього аналізу та інструментарій оцінювання.

Підтвердженням теоретичної цінності окремих результатів є їхнє використання у навчальному процесі ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» під час викладання дисципліни «Регулювання, нагляд і контроль банківської діяльності» для підготовки фахівців за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (довідка № 19/86-37-114 від 14.05.2019 р.).

Практична цінність дисертаційної роботи полягає у тому, що результати дослідження апробовано в діяльності діючих в Україні банків, а саме: АТ «МЕГАБАНК» використовує методичне забезпечення оцінювання ризику використання послуг банку для легалізації сумнівних доходів

(довідка № 112-9841 від 18.12.2018 р.); ПАТ КБ «ПРАВЕКС БАНК» впроваджено методичний підхід до оцінювання системи запобігання та протидії легалізації сумнівних доходів клієнтів банку, а також розроблена автором процедура врахування впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища (довідка № 3419-НФ/02 від 14.12.2018 р.).

6. Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях.

Вейц О. І. за результатами дисертації опублікував 12 наукових праць. Серед них: 3 одноосібні статті; 2 статті у співавторстві у періодичних наукових виданнях, що реферуються в міжнародній наукометричній базі даних Web of Science; 5 одноосібних тез доповідей на конференціях; 2 матеріали конференцій, опубліковано у співавторстві.

Перелік та вивчення змісту опублікованих статей та тез доповідей на конференціях дозволяє визначити, що Вейц О. І. виконав вимоги пунктів 9, 11 і 12 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою КМУ від 06.03.2019 р. № 167, а також вимоги Наказу МОН України «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» від 23.09.2019 № 1220. На підставі цього апробацію результатів дисертаційної роботи Вейца О. І. слід вважати достатньою.

7. Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Вейца О. І. містить анотацію, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. У додатках є копії довідок про практичне використання результатів дослідження. Обсяг основного тексту дисертації становить 7,17 авторських аркуша, що цілком відповідає встановленим вимогам. Робота викладена науковим стилем, її зміст має чітку логічну послідовність виконання поставлених завдань, які розкривають етапи досягнення мети. Оформлення дисертації відповідає вимогам Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 № 40 зі змінами від 31.05.2019 р.

8. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Оцінюючи в цілому позитивно дисертаційну роботу Вейца О. І. вважаю за доцільне звернути увагу на окремі дискусійні положення:

1. Удосконалена структура системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку (рисунок 1.5, С. 56-57) не відображає зворотній зв'язок виходів системи з входом або із зовнішніми суб'єктами. Наявність зворотного зв'язку є класичним і обов'язковим у схемі відображення систем. У зв'язку з цим постає питання, чи має зворотній вплив система запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку на зовнішніх суб'єктів?

2. Запропонований автором комплекс показників аналізу екзогенних факторів легалізації доходів (таблиця 2.7, С. 93-95), мав би більш практичне

значення, якщо б дисертант представив інструментарій аналізу якісних показників, а не просто їхній перелік.

3. У роботі вкрай мало приділено уваги критеріям ризику клієнтів та їхній типологізації у контексті протидії відмиванню коштів. Робота значно б виграла, якщо б автор розкрив питання оцінювання ризику клієнтів банку з точки зору легалізації доходів.

4. Потребує більшого обґрунтування використання дисертантом для оцінювання відповідей респондентів на запитання анкет щодо стану складових системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку бальної системи від 0 до 1 з десятичним поділом оцінок у окремих випадках (таблиці 2.8 – 2.17, С. 97-115; таблиці 3.11 – 3.15, С. 167-173). Більш класичним є використання п'яти-, десяти- бальної шкали оцінювання відповідей на запитання анкет.

5. Поза увагою дисертанта під час перевірки гіпотези про те, що коефіцієнт варіації оборотів коштів на рахунках клієнтів є індикатором ризику відмивання коштів, лишилось питання сезонності діяльності окремих типів клієнтів.

6. Під час визначення рівні ризику використання послуг банку для легалізації доходів клієнтів (підрозділ 3.1, С. 143-153) в дисертації запропоновано використовувати інтегральний показник, розрахований методом модифікованого таксономічного аналізу, що є в цілому доречним. Проте в роботі не подано глибокого аналізу можливості використання інших методів та не показані переваги і недоліки кожного з можливих, що значно б посилило обґрунтованість доцільності використання саме таксономічного аналізу.

Зауваження мають дискусійний характер та не впливають на позитивний висновок щодо аналізованої дисертації.

9. Загальна оцінка роботи, її відповідність встановленим вимогам.

Дисертація Вейца Олександра Ігоровича «Формування системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку» виконана на достатньо високому науковому рівні, є завершеною кваліфікаційною науковою працею, містить теоретичні положення, методичні підходи і практичні рекомендації, які у сукупності дозволяють здійснити формування і удосконалення системи запобігання і протидії легалізації доходів клієнтів банку.

Наукові статті та інші публікації Вейца О. І. відображають положення отриманої ним наукової новизни. З наукових робіт у співавторстві в дисертаційні роботи використано лише ті ідеї та положення, які є особистим здобутком автора. Основні результати дослідження доповідались та схвалені під час науково-практичних конференцій різного рівня та впроваджено у практику банківської та освітньої діяльності.

Наведені у відгуку дискусійні положення та зауваження не носять принципового характеру і не впливають на загальну високу оцінку дисертації.

Дисертація Вейца О. І. за змістом відповідає спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», за якістю теоретичних та методичних розробок відповідає рівню дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Тема дисертаційної роботи є актуальною і необхідним чином розкрита. Мета роботи досягнута, а її результати містять наукову новизну, мають теоретичну та практичну цінність.

Дисертація Вейца О. І. «Формування системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку» за своїм змістом відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а саме вимогам пунктів 9, 10, 11 і 12 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою КМУ від 06.03.2019 р. № 167, а її автор – Вейц Олександр Ігорович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 07 «Управління та адміністрування» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

Офіційний опонент:
доктор економічних,
професор, завідувач кафедри
економічної кібернетики
Сумський державний університет

Ольга КУЗЬМЕНКО

Підпис завідувача кафедри економічної кібернетики
д. е. н., професора О.В. Кузьменко
ЗАСВІДЧУЮ

